

Юрій С.І.,

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри міжнародних фінансів
Тернопільського національного
економічного університету

Луцишин О.О.,

старший викладач кафедри фінансів
суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного
економічного університету

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розкрито теоретико-концептуальні засади ринку фінансових послуг у контексті формування інституційних основ ринкової економіки. Доведено, що базовою умовою ефективного функціонування ринкової економіки є якісно високий рівень розвитку її інституційної структури.

The theoretical and conceptual basics for the financial services market in the context of the institutional foundations of a market economy are highlighted in the paper. It is proved that the basic condition for the effective functioning of market economy is the high quality of its institutional structure.

Ключові слова: інституційні засади ринкової економіки, фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, організаційно-інституційна структура ринку фінансових послуг.

У міру адаптації українського суспільства до ринкових реформ і створення інституційних основ регульованої ринкової економіки постає об'єктивна потреба у глибокому усвідомленні еволюційного розвитку концептуальних засад організації економічної системи в контексті трансформації суспільних відносин.

Закономірно, що становлення ринкових відносин в Україні супроводжується формуванням і розвитком саме тих сегментів фінансової системи, котрі властиві ринковій економіці. В цьому аспекті ринок фінансових послуг є органічною складовою фінансової системи держави, що вирізняється як організаційною (зовнішньою) формою прояву, так і інституційною (внутрішнім змістовим наповненням) специфікою. З огляду на зазначене дослідження концептуальних засад ринку фінансових послуг як інституційної основи ринкової економіки не обмежується вивченням зовнішніх форм його прояву з характерними для нього фінансовими інститутами і правовими основами (інституційний підхід у вузькому розумінні). Потрібно глибоко усвідомити сутність і функціональне призначення ринку фінансових послуг як невід'ємної складової суспільного життя (йдеться про інституційні основи організації економіки в широкому розумінні).

Аналіз ринку фінансових послуг в Україні показує, що упущення теоретико-концептуального характеру супроводжуються поглибленням негативних ефектів суспільного розвитку, в першу чергу нерезультативністю регулювання ринкових дій.

© Юрій С.І., Луцишин О.О., 2010

Мова йде про надмірне захоплення на макрорівні проблемами економічного зростання й фінансової стабільності за недостатньої уваги до соціальної функції ринків і соціальної відповідальності ринкових інститутів¹. Водночас об'єктивною тенденцією сучасного розвитку світової цивілізації є пріоритет соціальних питань, особливо в умовах глобальної економічної й фінансової кризи, коли вкрай потрібно утримати довіру до ринкових і державних інституцій щодо їх здатності ефективно виконувати свої соціально-економічні й суспільно-політичні функції. Фактично йдеться про вплив інституцій і правил на поведінку суб'єктів ринку, про поступовий перехід фінансових інститутів на новий етап розвитку, на якому вони дбають не лише про прибутковість, а й про органічне поєднання економічної конкуренції і свободи ринку із соціальними гарантіями й компенсаціями, соціальною відповідальністю перед клієнтами й державою². Клімат моралі і взаємної довіри, дотримання правових норм та захист прав власності є тими глибинними структурами, що, на переконання теоретиків інституціоналізму (Д. Норта, Р. Томаса, О. Уільямсона)³, визначають поведінку ринкових агентів та є основним чинником довготривалого розвитку й економічного зростання.

Теоретико-концептуальні й методологічні аспекти розвитку ринку фінансових послуг досліджують вітчизняні економісти Г. Багратян, Д. Басс, Є. Бобров, С. Буковинський, І. Дорошенко, В. Зимовець, С. Львовичкін, В. Опарін, О. Осадча, В. Федосов та ін., але переважно в контексті сутнісно-теоретичних засад, функціонального призначення та проблем інституційного забезпечення акумуляції і трансформації заощаджень у інвестиції. Ця проблематика актуалізувалася, коли постала гостра потреба в утриманні довіри до ринкових інституцій стосовно їх здатності ефективно виконувати свої функції відповідних посередників на ринку фінансових послуг⁴.

¹ *Смирнов А.* Кредитный “пузырь” и перколяция финансового рынка // Вопросы экономики. — 2008. — № 10; *Суэтин А.* О причинах современного финансового кризиса // Вопросы экономики. — 2009. — № 1; *Данилишин Б.* Шлях до подолання кризових явищ — макроекономічна стабільність і скоординованість дій // Дзеркало тижня. — 2008. — № 47 (726), 13—19 груд.

² *Windsor D.* The Future of Corporate Social Responsibility // The International Journal of Organizational Analysis. — 2001. — Vol. 9. — № 3. — P. 225—256; *Steurer R., Langer M., Konrad A., Martinuzzi A.* Corporations, Stakeholders and Sustainable Development J: A Theoretical Exploration of Business-Society Relations // Journal of Business Ethics. — 2005. — Vol. 61. — № 3. — P. 263—281; *Лебедев І.В.* Соціальне партнерство як засіб подолання економічної кризи // Економіка та держава. — 2009. — № 4. — С. 12—15.

³ *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги “Начала”, 1997. — 188 с.; *Уильямсон О.* Фирмы и рынок // Современная экономическая мысль. — М.: Прогресс, 1981. — С. 271—297.

⁴ *Багратян Г.А., Кравченко І.С.* Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання // Фінанси України. — 2009. — № 4. — С. 33—41; *Басс Д.Я.* Інноваційна стратегія розвитку ринків фінансових послуг // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 6. — С. 86—91; *Бобров Є.А.* Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку // Фінанси України. — 2007. — № 4. — С. 88—94; *Буковинський С.А., Унковська Т.Є., Яременко О.Л.* Шляхи подолання фінансової кризи в Україні // Економічна теорія. — 2009. — № 2. —

Базовою умовою ефективного функціонування ринкової економіки є якісно високий рівень розвитку інституційної структури, що через “вбудовані” механізми (державне регулювання, законодавчо-правове регламентування, ринковий фундаменталізм та пріоритет соціальної відповідальності ринкових інститутів) забезпечує реалізацію відносин власності, формування фінансового потенціалу економічного зростання, концентрацію й перерозподіл інвестиційних ресурсів, координацію й розподіл ризиків, утвердження ринкової психології населення. Дослідження ідейно-теоретичних і методологічних принципів інституційних основ організації ринкової економіки дає підстави стверджувати, що зміни структурного співвідношення окремих секторів і сегментів фінансової системи, які відбуваються в контексті трансформації суспільних відносин, є лише відображенням глибинного реформування сутності й засад фінансів і фінансових відносин у суспільстві. Як влучно зазначає В. Торкановський, сучасний ринок із його демократично організованими фінансовими інститутами — це величезне досягнення людської цивілізації. Можуть змінюватися його інституційні й сегментарні структури, методи управління, суб’єкти тощо, але все це зміни та ознаки часткового характеру, які не здатні вплинути на засади й фундаментальні принципи ринкових відносин⁵. Отже, без розуміння сутності останніх неможливо збагнути зміст і особливості формування ринку фінансових послуг як інституційної основи ринкової економіки.

Слід зазначити, що “ринок” — це складне багатофункціональне й різномірне комплексне поняття, тлумачення якого змінювалось у міру поглиблення суспільного поділу праці, розвитку товарного виробництва й обміну. Сьогодні більшість економістів, у тому числі автори всесвітньо відомого підручника “Економікс” К. Макконнелл і С. Брю, вважають, що “ринок — це інститут або механізм, який сполучає покупців (пред’явників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг”⁶. При цьому у просту форму визначення вкладено глибокий економічний зміст, що вимагає усвідомлення принципової відмінності між розумінням ринку як сфери товарного обігу та сукупності конкретних економічних процесів. Так, у першому випадку йдеться про об’єкт ринкових відносин — сам продукт у формі товарів і послуг, а у другому — про відносини між економічними агентами щодо цього продукту, що й відображає сутність економічної категорії

С. 47—60; *Дорошенко І., Делі О.* Теоретико-методологічні основи концепції розвитку фінансових ринків в умовах глобальної кризи // Банківська справа. — 2009. — № 3. — С. 20—31; *Зимовець В.В.* Місце фінансового сектора в сучасних концепціях інституціональної організації економіки // Економіка України. — 2004. — № 11. — С. 15—26; *Осадча О.А.* Ринок фінансових послуг: сучасний стан та перспективи розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 4. — С. 36—41; *Федосов В.М., Опарін В.М., Львовчкін С.В.* Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку // Фінанси України. — 2008. — № 12. — С. 3—21.

⁵ Рынок ценных бумаг и его финансовые институты: Учеб. пособ. для экон. вузов и коммерч. шк. / В.С. Торкановский, Л.С. Тарасевич, Г.Н. Белоглазова и др.; ред. В.С. Торкановский, рец.: И.С. Королев, Н.В. Расков; С.-Петербургский ун-т экон. и финансов. — СПб.: Комплект, 1994. — 422 с.

⁶ Брю С.Л., Макконнелл К.Р. Экономикс. — М.: Инфра-М, 2003. — С. 940.

“ринок”. Виходячи з цих позицій ринок розглядається як певний тип господарських зв'язків між суб'єктами економічної системи.

Ринок функціонує на основі товарних відносин, що відображають як прямі (виробництво → ринок → споживач), так і зворотні (споживач → ринок → виробництво) господарські зв'язки. Механізм зворотних зв'язків є неодмінною і принциповою умовою стійкості й ефективності економічної системи. Спроби замінити об'єктивні зворотні зв'язки (йдеться про людські потреби, які через ринок визначають обсяг і структуру виробництва) суб'єктивним адміністративним державним втручанням неминуче призводять до деформації як самого ринку, так і всієї економічної системи. Виникають глибокі диспропорції, всеохоплюючий товарний дефіцит, знижується мотивація господарської діяльності, економічні потреби й інтереси перестають бути рушійною силою економічного розвитку.

З огляду на зазначене ринок аналізується як спосіб організації й функціонування економічних зв'язків господарюючих суб'єктів, що ґрунтується на принципах вільної купівлі-продажу, а також суспільна форма функціонування економіки із прямими і зворотними зв'язками, яка забезпечує взаємодію виробництва і споживання через процеси обміну.

Особливість таких процесів знайшла відображення в різноманітних концепціях організації економічних систем, серед яких можна виділити два екстремуми: 1) економічна система як сукупність незалежних ринкових агентів (ринкова економіка вільної конкуренції — ранній капіталізм часів А. Сміта, — яка в сучасних умовах є й певною мірою завжди була абстракцією); 2) ієрархічно структурована економічна система з чіткою субординацією економічних агентів та їх надмірною підпорядкованістю інституту держави, що призводить до значної деформації ринку (командно-адміністративна система). Втім, на практиці організація економічних систем завжди є певним співвідношенням ринкового та ієрархічного (позаринкового) типів координації.

Таким чином, якщо розглядати інституційні засади організації ринкової економіки як систему взаємопов'язаних формальними й неформальними відносинами державних і ринкових інститутів, котрі, у свою чергу, визначають умови руху доходів і ресурсів⁷, слід зауважити, що перехід України на нові методи господарювання означав не лише закріплення ринкового вектора розвитку, реальне розмежування влади і власності, відмову від суб'єктивізму в державній економічній політиці, а й створення організаційних та інституційно-правових основ для функціонування регульованої, соціально орієнтованої ринкової економіки.

Важливою особливістю ринку є його структурованість, існування системи взаємопов'язаних і взаємозумовлених ринків, яка за критерієм ринкових об'єктів включає ринок товарів і послуг, ринок праці, фінансовий ринок (ринок фінансових

⁷ Пилипенко Г.М., Пилипенко Ю.І. Інституціональні інновації як фактор інноваційного розвитку національної економіки // Економічний вісник НГУ. — 2009. — № 2. — С. 34—40.

ресурсів і ринок фінансових послуг). Незважаючи на відмінності цих ринків і товарів, що виступають об'єктами купівлі-продажу на них, за функціональним призначенням, особливості організаційної структури кожного з них, усі вони мають такі ознаки ринку, як суспільний поділ праці; товарний характер виробництва; економічна незалежність і відокремленість суб'єктів ринку на основі приватної власності; існування ринкової конкуренції; наявність ринкової інфраструктури; відповідне економічне середовище і психологія населення, які багато в чому визначаються правовою базою.

Ринкова економіка зумовлює поглиблення спеціалізації в усіх сферах життя, в тому числі фінансовій. Це, у свою чергу, веде до появи у фінансовому середовищі різноманітних установ та інституцій, що спеціалізуються на окремих видах фінансових операцій і послуг та в сукупності формують фінансову інфраструктуру ринкової економіки. Таким чином, у науковому обігу поряд із поняттям “фінансовий ринок” утверджується поняття “ринок фінансових послуг”. При цьому варто зауважити, що дискретний і фрагментарний підходи до викладення сутності цих понять призводять до термінологічної невизначеності та свідчать про упущення теоретико-методологічного характеру. Так, на практиці вони, залежно від контексту, можуть використовуватись як синоніми, набувати властивих лише їм змістових відтінків або ж навпаки, інтегруватися в єдиному понятті наукового знання.

У цьому контексті доречно зазначити, що донедавна в економічній літературі існувало лише поняття фінансового ринку. Хоча перші історичні згадки про фінансові послуги належать ще до часів стародавнього Вавилону (VII—VI ст. до н. е.), де банківські дома приймали вклади під проценти, здійснювали платежі за дорученням клієнтів, видавали позики під заставу цінностей або під письмові зобов'язання, на паях брали участь у торговельних операціях своїх клієнтів, надавали посередницькі й довірчі послуги тощо⁸, важливі аспекти формування й розвитку ринку фінансових послуг як цілісної системи довгий час не висвітлювалися в науковій літературі належним чином. Більше того, сам ринок фінансових послуг дуже часто розглядався фрагментарно, в розрізі банківського, страхового й інвестиційного сегментів. Справжній науковий і практичний інтерес до цієї сфери як такої, що може продукувати специфічний товар, здатний задовольняти людські потреби і приносити дохід, виникає із другої половини XX століття. Зокрема, наприкінці 1960-х у працях американського економіста Дж. Кларка та французького суспільствознавця Ж. Фурастьє були сформульовані два найважливіших методологічних принципи теорії постіндустріального суспільства: 1) поділ усього суспільного виробництва на три сектори: первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість) і третинний (сфера послуг); 2) положення про майбутнє зростання частки третинного

⁸ Банківська енциклопедія / Під ред. д.е.н., проф. А.М. Мороза. — К.: Фірма “Ельтон”, 1993. — 328 с.

сектору порівняно з первинним і вторинним як за сукупною робочою силою, так і за структурою ВВП⁹.

Отже, закладені фундаментальні основи теорії постіндустріального суспільства пояснюють закономірності й особливості його економічного розвитку переходом від економіки, що виробляє товари, до обслуговуючої (сервісної), що відводить пріоритетну роль сфері послуг. Адже розвиток науково-технічного прогресу, стимулюючи нові технічні, технологічні й організаційні рішення, фінансові інновації тощо, безпосередньо впливає на підготовку і прийняття бізнес-рішень та спричиняє появу зовсім нових, невідомих до цього часу, напрямів інвестицій і джерел прибутку. Цей етап збігся в часі з кардинальними змінами у світовій економіці, а саме із процесами утворення глобальних фінансових ринків, інтеграції й монополізації ринків окремих фінансових інструментів, посилення конкуренції й інтенсивності фінансових потоків.

За таких умов найкраще забезпечує якісне виробництво та його інфраструктуру сфера послуг. На сучасному етапі жоден бізнес, тим паче успішний і прибутковий, не можна уявити без сфери послуг. Транспорт (логістика), перевезення, фрахтування, зберігання, страхування, реалізація, представництво, ділерство, брокерські послуги, аудит, бухгалтерські послуги, фінансові послуги — і це далеко не повний перелік. До того ж потреба в послугах різко зростає — попит на них спричиняє їх розвиток випереджаючими темпами. Практично щодня виникають нові види послуг (на сьогодні їх понад 800). До послуг, що розвиваються найвищими темпами, слід зарахувати фінансово-кредитні та страхові, послуги у сфері управління й маркетингу, лізинг і селінг, інформаційне й бухгалтерське обслуговування та ін. Зазначене свідчить про те, що економіки всіх країн тяжіють (якщо ще не перейшли) до нового, послуго-інтенсивного, типу економіки.

Висока динамічність процесів у фінансовому секторі економіки зумовлює потребу в комплексному дослідженні ринку фінансових послуг із використанням системного підходу та розробкою необхідного понятійного апарату й методологічного інструментарію. Теоретичне осмислення сутності категорій і понять у науці є відповідальним творчим процесом, оскільки лише за такого підходу можна виявити чинники, що впливають на певне явище чи процес, причинно-наслідкові зв'язки та використовувати здобуті знання на практиці.

Спеціалізована наукова література вказує на особливу систему зв'язків дефініційного ряду “фінансовий ринок” і “ринок фінансових послуг”, що часто веде до отождолення цих понять. Адже в найбільш загальному розумінні фінансовий ринок — це ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу є різноманітні фінансові інструменти й фінансові послуги¹⁰. При цьому останні (фінансові інструменти й фінансові

⁹ Clark J.M. *Competition as a Dynamic Process*. — Washington DC, 1961; Fourastie J. *Le Grand Espoir Du XXe siecle*. — Paris, 1951.

¹⁰ Бланк И.А. *Основы финансового менеджмента: В 2-х т. Т. 1.* — К.: Ника-Центр; Эльга, 2001. — 592 с.

послуги як об'єкти купівлі-продажу) виступають специфічною формою товару (економічного блага), що характеризується здатністю задовольняти людські потреби та обмінюватися в певних пропорціях на інші товари (іншими словами, фінансові інструменти й фінансові послуги мають вартість). Разом із тим у ринковій системі, яка ґрунтується на товарному типі виробництва, товар може виступати і як фактор виробництва (економічні ресурси — праця, капітал, земля тощо), і як його результат (речовий продукт, послуги, інформація тощо). Економісти неодноразово намагалися з'ясувати соціально-економічну природу послуги та її особливості. Так, свого часу К. Маркс у “Капіталі” зазначив: “Цей вислів [послуга] означає не що інше, як особливу споживчу вартість, яку створює ця праця, подібну до всякого іншого товару; але особлива споживча вартість цієї праці отримала тут специфічну назву “послуги” тому, що праця надає послуги не в якості матеріального продукту, а в якості діяльності”¹¹.

У таблиці наведено узагальнені висновки щодо сутності, функціонального призначення, форм прояву, специфіки обігу фінансових інструментів і фінансових послуг.

З цих міркувань спробуємо розкрити економічну сутність фінансового ринку та ринку фінансових послуг. Фінансовий ринок — це сукупність економічних відносин, пов'язаних із розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів¹². На ці відносини впливають об'єктивні економічні закони розвитку суспільства, а також фінансова політика держави, фінансові інтереси й потреби суб'єктів ринку. Даний ринок оперує значною кількістю фінансових інструментів, обслуговується специфічними фінансовими інститутами, характеризується розгалуженою фінансовою інфраструктурою. При цьому основне призначення фінансового ринку полягає в забезпеченні вільного руху фінансових ресурсів між суб'єктами ринку. Загальновідоме з фінансової теорії і практики поняття “фінансові ресурси” (використовується для означення грошових коштів і різноманітних фінансових інструментів, таких як цінні папери, валютні цінності, що обертаються у відповідних сегментах ринку) має ключове значення для характеристики фінансового ринку.

Водночас ринок фінансових послуг відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання через фінансово-кредитний механізм (зокрема, його інститути) та не має речової форми. В цьому аспекті економічна сутність ринку фінансових послуг розширює розуміння процесів і явищ, пов'язаних із рухом грошового капіталу.

Як фінансово-економічне явище фінансовий ринок є надзвичайно складною системою, у якій гроші та інші фінансові активи обертаються самостійно, незалежно від характеру обігу реальних товарів. Оскільки передача в користування

¹¹ Маркс К., Енгельс Ф. Повне зібрання творів: У 46-ти т. Т. 26. Ч. 1. — С. 413.

¹² Фінанси: Підруч. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.

Таблиця. Ідентифікаційні ознаки фінансових інструментів і фінансових послуг

Ознака	Фінансові інструменти	Фінансові послуги
Визначення поняття	Фінансові права й зобов'язання, які перебувають у обігу на ринку передусім у документарній формі*	Послуги фінансових посередників (акредитування, банківські акцепти, обслуговування кредитних ліній, фінансовий лізинг), а також операції з цінними паперами, управління активами, обслуговування кореспондентських рахунків тощо**
Функціональне призначення	Конкретні форми руху, перерозподілу фінансових ресурсів, трансформації грошових коштів у фінансовий капітал	Професійна діяльність, спрямована на обслуговування руху, перерозподілу фінансових ресурсів, трансформації грошових коштів у фінансовий капітал
Форми прояву	Різноманітні види ринкового фінансового продукту, зокрема цінні папери, грошові зобов'язання, валюта, ф'ючерси, опціони, депозитні свідоцтва, кредитні договори, страхові поліси тощо. Форма прояву — документарна: цінні папери чи угоди**	Формою прояву фінансової послуги є певні функції або операції, що проводяться професійними учасниками фінансового ринку щодо руху фінансових ресурсів. Послуги не мають майнової форми, оскільки, по суті, є правовими й майновими відносинами
Якісні характеристики	Фінансові інструменти відчутні, видимі, підлягають зберіганню. Однією з характерних рис фінансових інструментів є їх багаторазове і тривале використання	Фінансові послуги зазвичай невідчутні, невидимі, не підлягають зберіганню. Однією з характерних рис послуг є їх споживання на місці та в момент надання
За правом власності й розпорядження	Фінансові інструменти мають конкретного власника, можуть репродукуватися, даруватися, передаватися у спадок	Фінансові послуги не мають конкретного власника, переуступка фінансової послуги є утрудненою та може здійснюватися виключно з допомогою фінансових інструментів
Специфіка обігу	При купівлі-продажу фінансових інструментів чітко визначено покупця і продавця фінансового інструменту, а отже, чітко простежується передача прав власності	При наданні/споживанні фінансових послуг часто важко розмежувати конкретного надавача/споживача такої послуги (наприклад, постає питання, хто кому надає послугу — фінансова установа клієнту, приймаючи кошти на депозитний вклад, чи клієнт фінансовій установі, надаючи ресурси?)

* Економічний енциклопедичний словник: У 2-х т. Т. 2 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устинко, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. — Л.: Світ, 2006. — 568 с.

** Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. — 4-е вид., випр. і доп. — К.: Т-во “Знання”, КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ, 2002. — 566 с.

фінансових ресурсів і капіталу відбувається через продаж фінансових активів та інструментів, можна стверджувати, що за формою фінансовий ринок є розгалуженою системою грошових і фінансових потоків, які виникають у процесі перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу між власниками й позичальниками.

Таким чином, за змістом фінансовий ринок відображає кінцеву мету перерозподілу фінансових ресурсів, а саме механізм трансформації заощаджень у інвестиції для ефективного розміщення тимчасово вільного капіталу між численними кінцевими споживачами та якомога результативнішого його використання в інвестиційній сфері.

Автоматична трансформація заощаджень у інвестиції, тотожність обсягів заощаджень обсягам інвестицій у довгостроковому періоді належать до основних постулатів традиційної економічної теорії, у якій зв'язок між заощадженнями й

інвестиціями аналізується переважно абстрактно, виходячи з того, що капітал є мобільним та найефективніше розміщується виключно під впливом дії закону попиту і пропозиції (механізм прямого фінансування). Втім, на початку XXI століття механізм трансформації заощаджень у інвестиції набуває опосередкованого характеру у вигляді фінансового посередництва.

З огляду на зазначене кругообіг фінансових ресурсів у розгалуженій системі фінансового ринку, який здійснюється через канали прямого й непрямого фінансування, зумовлює об'єктивну потребу в розгляді механізму трансформації заощаджень у інвестиції, тобто системи процесів, які забезпечують безперешкодний рух фінансових ресурсів від власників заощаджень до позичальників, котрі їх потребують (рис. 1).

Джерело: Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С. Панчишин, А. Стасишин, Г. Стеблій; кер. проекту: В. Андрушків і З. Ватаманюк; наук. ред. перекладу С. Панчишин. — К.: Основи, 1998. — 936 с.

Рис. 1. Механізм трансформації заощаджень у інвестиції (прямого й непрямого фінансування)

Таким чином, за організаційно-інституційною структурою фінансовий ринок є сукупністю фінансово-кредитних інституцій (банківські установи, небанківські кредитно-фінансові інституції, страхові компанії, інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди тощо) та суб'єктів інфраструктури фінансового ринку (валютні й фондові біржі, депозитарії й реєстратори, розрахунково-клірингові та інформаційно-консультаційні центри тощо), які виконують посередницькі й допоміжні функції в перерозподілі фінансових ресурсів і капіталу між кредиторами й позичальниками, продавцями й покупцями фінансових активів та інструментів. Як професійні учасники фінансового ринку, котрі забезпечують кругообіг фінансових ресурсів на фінансовому ринку, всі вони надають певний спектр послуг у сфері своєї професійної діяльності та в сукупності утворюють організаційно-економічний механізм

ринку фінансових послуг. Іншими словами, сфери надання фінансових послуг професійними учасниками фінансового ринку утворюють ринок фінансових послуг. Саме в цьому проявляється особлива система взаємозв'язків фінансового ринку та ринку фінансових послуг, що призводить до їх ототожнення (рис. 2).

Рис. 2. Організаційно-інституційна структура ринку фінансових послуг

Виходячи з викладеного між фінансовим ринком і ринком фінансових послуг існує об'єктивно зумовлена функціональна детермінованість, яку можна подати у вигляді таких тез.

1. Фінансовий ринок відіграє унікальну роль у трансформації грошових коштів у фінансовий капітал. Утім, ускладнення форм і способів розміщення грошового (фінансового) капіталу об'єктивно спричинило появу нових спеціальних видів професійної діяльності, спрямованих на обслуговування власників цього капіталу, та виникнення нової категорії (поняття) "фінансова послуга". В чинному законодавстві України термін "фінансова послуга" офіційно трактується як "операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів"¹³. При цьому до фінансових послуг зараховується:

¹³ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 123, 15 вер.

- здійснення банківських операцій;
- надання страхових послуг і послуг на ринку цінних паперів;
- укладення угод фінансової оренди (лізингу) та угод із довірчого управління грошовими коштами чи цінними паперами;
- інші послуги фінансового характеру.

2. Враховуючи те, що в широкому розумінні фінансовий ринок — це ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу є різноманітні фінансові інструменти й фінансові послуги, взаємозв'язок фінансового ринку та ринку фінансових послуг можна зобразити схематично (рис. 3).

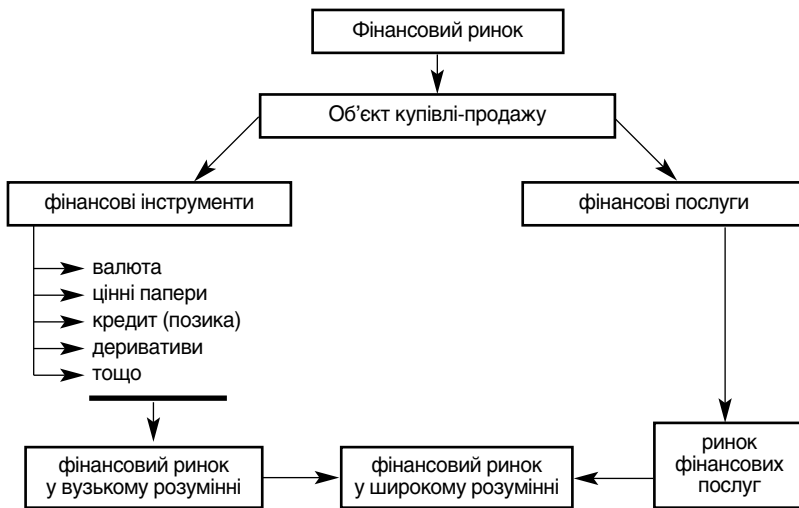

Рис. 3. Система взаємозв'язку фінансового ринку та ринку фінансових послуг

У даному контексті ринок фінансових послуг є органічною складовою фінансового ринку в широкому розумінні та водночас, як специфічна сфера економічних відносин, оперує власним специфічним товаром — фінансовою послугою.

Підсумовуючи сказане, доходимо таких висновків і узагальнень. По-перше, дослідження й узагальнення теоретико-концептуальних засад організації ринкових відносин у суспільстві довело правомірність розгляду ринку фінансових послуг як інституційної основи ринкової економіки. Виходячи з ідейно-теоретичних і методологічних принципів формування інституційних основ ринкової економіки базовою умовою її ефективного функціонування є якісно високий рівень розвитку інституційної структури, що через "вбудовані" механізми (державне регулювання, законодавчо-правове регламентування, ринковий фундаменталізм та пріоритет соціальної відповідальності ринкових інститутів) забезпечує реалізацію відносин власності, формування фінансового потенціалу економічного зростання, концентрацію й перерозподіл інвестиційних ресурсів, координацію й розподіл ризиків, утвердження ринкової психології населення. Аргументовано, що об'єктивною тенденцією сучасного розвитку країн із ринковою економікою є перехід до соціалізації

ринкових відносин та формування обслуговуючої (сервісної) економіки, яка відводить пріоритетну роль сфері послуг. З огляду на зазначене чітке усвідомлення сутності й ролі послуг, у тому числі фінансових, у суспільному житті є пріоритетним завданням при розробці й реалізації стратегії соціально-економічного розвитку України.

По-друге, на основі використання філософських категорій “зміст” і “форма” обґрунтовано, що ринок фінансових послуг із властивою йому системою фінансових інститутів відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів і капіталу через фінансово-кредитний механізм. При цьому фінансова послуга як специфічний вид ринкового товару не має речової форми, оскільки в її основі — правові й майнові відносини, втім, вона має особливу споживчу вартість, яка задовольняє певні потреби людини. В такому аспекті економічна сутність ринку фінансових послуг розширює розуміння процесів і явищ, пов’язаних із рухом грошового капіталу.

По-третє, сучасний ринок фінансових послуг — складне, багатофункціональне поняття. Його можна включити до категорії так званих інтегрованих складних ринків та розглядати (за економічною сутністю) як певну сукупність економічних відносин, що виникають у результаті надання і споживання фінансових послуг у процесі перерозподілу фінансових ресурсів (заощадження — інвестиції) на фінансовому ринку, де його інститути виконують роль посередників щодо руху коштів від їх власників до користувачів, або в ході купівлі-продажу товарів на споживчому ринку (ринку товарів і послуг), де інститути ринку фінансових послуг опосередковують процеси обміну.